

ПРО ТАКТИКУ ДОПИТУ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА НА ДОСУДОВОМУ СЛІДСТВІ

Розглянуто особливості тактики допиту судового експерта, а також організації його проведення під час провадження досудового слідства. Зосереджено увагу на такому тактичному прийомі як постановка запитань.

Ключові слова: тактика допиту, судовий експерт, досудове слідство.

Допит судового експерта на досудовому слідстві – це процесуальна дія, що являє собою регламентований кримінально-процесуальними нормами процес спілкування слідчого та судового експерта після надання ним висновку судової експертизи з метою роз'яснення або доповнення фактичних даних, які встановлені допитуваним, в межах предмета проведеного ним дослідження.

Процесуальні аспекти провадження допиту судового експерта на досудовому слідстві були предметом розгляду у багатьох наукових джерелах [2], однак комплексних досліджень щодо тактичних особливостей провадження такої дії не проводилось. Це обумовлює наявність різних поглядів науковців на сутність та значення зазначеної дії та впливає на практику її застосування. У свою чергу залишаються не вирішеними проблеми організації та планування такого допиту, розроблення тактичних прийомів, спрямованих на ефективність його провадження.

Згідно зі ст. 201 КПК України, ознайомившись з висновком експерта, слідчий має право допитати експерта з метою одержання роз'яснення або доповнення висновку [5, с. 120]. Вагомого значення набуває проміжок часу між отриманням відповідного висновку та провадженням допиту, оскільки, з одного боку, слід враховувати часові межі проведення розслідування, а з іншого – характер виконання професійних обов'язків судовим експертом, для якого

властиве провадження значної кількості експертних досліджень. Тому, враховуючи такі об'єктивні та суб'єктивні чинники, вважаємо, що цей період має бути по можливості не великим з метою забезпечення ефективності провадження такого допиту.

Результативність допиту значною мірою залежить від ретельної його підготовки, що складається з низки попередніх заходів організаційного і тактичного характеру, до яких належать: вивчення й аналіз висновку судової експертизи та інших матеріалів справи; визначення предмета допиту та формулювання запитань; вибір місця, часу проведення допиту, а також способу виклику судового експерта; складання плану. У разі провадження допиту для отримання роз'яснень результату проведення комісійної експертизи, особливо якщо є розбіжності у висновках різних членів комісії експертів, необхідно визначити, якого саме експерта необхідно допитати та черговість допиту у разі, якщо допиту підлягають декілька судових експертів.

Першочерговою підготовчою дією є вивчення даних, які містяться у висновку експерта, з метою виявлення обставин, які підлягають уточненню або роз'ясненню. Вона включає: встановлення належності до справи даних, що містяться у висновку судового експерта; дотримання процесуального порядку призначення та провадження судової експертизи; компетентність судового експерта; достатність наданих об'єктів дослідження; змістовність і повнота відповідей на поставлені питання; відповідність висновку експерта іншим матеріалами справи. Це дозволить слідчому правильно запланувати коло питань, що підлягають з'ясуванню під час допиту, ясно і чітко їх сформулювати. Враховуючи характер інформації, яка міститься в досліджуваних матеріалах, тобто знань, що не входять до компетенції слідчого, ефективність проведення допиту передбачає вивчення й спеціальних питань. Наприклад, досить спірним є питання про можливість оцінки слідчим наукової обґрунтованості експертної методики та правомірності її застосування в конкретному випадку, оскільки для цього він повинен володіти тими ж знаннями, що й експерт. Виходячи з цього, заслуговує на увагу пропозиція науковців щодо зміни структури висновку

судового експерта, сутність якої полягає в тому, щоб дослідна частина не передавалася відповідному органу, який призначив експертизу, а залишалася на контролі в експертній установі [14, с. 495].

Потребує вдосконалення організація проведення такого допиту. На практиці зустрічаються випадки, коли судовому експерту надсилається перелік питань, щодо яких він викликається. Такий спосіб має низку переваг з точки зору забезпечення повноти та об'єктивності відповідей експерта. Це, перш за все, надає можливість судовому експерту звернутися до документів (актам і висновкам виконаних досліджень та інших матеріалів), попрацювати зі спеціальною та довідковою літературою, крім того, заощаджує робочий час як слідства, так і експерта, а також усуває необхідність повторного виклику експерта у зв'язку з неможливістю надання відповідей під час первісного допиту. Що стосується місця проведення, то зазвичай допит проваджується в кабінеті слідчого, проте у деяких випадках вбачається доцільним його проведення в експертній установі або на робочому місці судового експерта. Крім того, такі умови також сприяють встановленню сприятливої психологічної атмосфери допиту та позитивно впливає на взаємодію з допитуваним, налаштовує на спілкування.

Судові експерти не завжди можуть надати висновок на поставлені перед ним питання у категоричній формі. Оцінці підлягають будь-які висновки незалежно від того, чи є вони категоричними, ймовірними або судовий експерт констатує неможливість відповіді на поставлені перед ним питання [1, с. 473-474]. У зв'язку з цим можна виділити два основних випадки надання пояснень судовим експертом: 1) з приводу наданого ним висновку експертизи та 2) відносно неможливості відповіді на поставлені питання. У свою чергу, пояснення судовим експертом наданого ним висновку залежно від його форми можна поділити на пояснення: а) категоричного висновку та б) імовірного. Слід враховувати, що відповіді судового експерта на допиті також можуть носити ймовірний характер, як і його висновок [4, с. 594].

Необхідно відрізнати повідомлення про неможливість давання висновку від висновку експерта, який завершується заключним висновком про неможливість вирішення поставленого питання. Висновок судового експерта є наслідком проведення повноцінного дослідження, за результатами якого експерт доходить певних умовиводів, хоча вони не несуть будь-яку доказову інформацію. При формулюванні заключних висновків про неможливість вирішення поставлених питань, які є результатом дослідження, можна вважати, що експертиза повністю проведена. На відміну від висновку судового експерта, у повідомленні поставлені питання не вирішені не тому, що результати дослідження не дозволили це зробити, а тому, що дослідження не проводилося взагалі або не було завершено через незалежні від судового експерта причини [17, с. 219].

Для процесу отримання пояснень судового експерта властиве не відтворення подій минулого, що характерне для допиту свідків, потерпілих, підозрюваних та інших осіб, а чітка спрямованість його змісту – роз'яснення або доповнення результату проведеного ним дослідження, зробленого на підставі спеціальних знань, якими він володіє. Тобто інформація, якою володіє обізнана особа, не є ретроспективною як у свідка, а безпосередньо пов'язана із застосуванням його спеціальних знань для розслідування конкретної події. Крім того, судовий експерт є незаінтересованою особою в результатах вирішення справи, що знаходить своє відображення в його висновках та поясненнях. Така специфіка має вагоме значення для визначення тактики допиту таких осіб.

Тактика проведення допиту включає: 1) визначення шляхів встановлення і підтримування психологічного контакту; 2) визначення раціональної системи тактичних прийомів, засобів і реалізації, умов найкращого їх здійснення; 3) визначення послідовності та моменту їх застосування; 4) визначення можливого ефекту впливу; 5) практичну реалізацію тактичного осмислення ситуації допиту. Під час осмислення різноманітних ситуацій допиту зароджується тактичний задум слідчого, шляхи та засоби їх реалізації.

Практична реалізація тактичного осмислення здійснюється формуванням та використанням систем тактичних прийомів допиту [6, с. 17]. Крім того, тактико-психологічні прийоми, спрямовані на стимулювання отримання інформації під час допиту судового експерта, тісно пов'язані з процесуальним положенням допитуваного.

Допит судового експерта характеризується тим, що інтереси слідчого щодо отримання необхідних даних та інтереси судового експерта щодо виконання своїх професійних обов'язків не суперечать одна одній, а тому така слідча дія проходить у більшості випадків в умовах безконфліктності. Тобто допит судового експерта являє собою взаємодію слідчого та експерта, під час якої обидві сторони виконують свої професійні обов'язки та реалізують права. У таких випадках основним тактичним завданням є збереження безконфліктного характеру відносин і надання посильної допомоги іншій стороні у виконанні зазначених дій [10, с. 187]. Водночас слід мати на увазі, що можливе надання судовим експертом завідомо неправдивого висновку. У цьому випадку судовий експерт підлягає кримінальній відповідальності за ст. 384 КК України, тому для такого допиту буде властиве спрацьовування захисних механізмів протидії слідчому, що зумовлює конфліктну ситуацію проведення допиту. Крім того, також можлива відмова від надання пояснень, надання неповних або неправдивих пояснень судовим експертом.

Під час допиту інформація може бути отримана тільки в належній процесуальній формі, а також відповідно до криміналістичних рекомендацій щодо найбільш ефективного провадження цієї слідчої дії [7, с. 7]. Недотримання процесуальних правил проведення допиту є порушенням закону і тягне незаконність його результату. Перед початком допиту слідчий засвідчує особу судового експерта, роз'яснює йому права та обов'язки згідно зі ст. 77 КПК України і попереджає про відповідальність за відмову від дачі відповідей і за дачу завідомо неправдивих відповідей згідно зі статтями 384, 385 КК України, про що зазначається в протоколі допиту, який підписується експертом. Такі дії слідчого, які передують отриманню пояснень судового експерта, мають

своє завдання: вони вводять допитувану особу в процес офіційно-ролевого спілкування [3, с. 187].

Допит належить до числа таких слідчих дій, тактика яких має яскраво виражений етичний аспект й має відповідати вимогам кримінально-процесуального закону й етичним нормам [9, с. 23]. Неприпустимо використовувати на допиті неправдиву інформацію, можливо лише залишати допитуваного в невіданні щодо її об'єму та змісту [6, с. 10]. Також не допускаються навідні питання. Неприпустимо примушувати експерта до надання певної інформації шляхом застосування насильства, погроз та інших незаконних заходів; примушування експерта до дачі неправдивих даних або висновку чи до відмови від давання пояснень тягне за собою кримінальну відповідальність [11, с. 291].

Тактика допиту виявляється в умінні слідчого керувати взаємодією з допитуваним, використовуючи прийоми законного впливу на нього [6, с. 5]. Тому слід враховувати, що тактичні прийоми мають відповідати таким вимогам: правомірність, допустимість, наукова обґрунтованість, цілеспрямованість, етичність. Оскільки обмін інформацією між слідчим та допитуваним здійснюється передусім у мовній формі, то усна мова слідчого – важливий засіб впливу на допитуваного [6, с. 19]. Такий психологічний вплив під час допиту судового експерта може бути розглянутий як спонування або сприяння у процесі надання допитуваним необхідної інформації.

Особливістю допиту судового експерта є відсутність у ньому такого етапу як вільна розповідь. Обставини, що цікавлять слідчого, з'ясовуються безпосередньо шляхом постановки відповідних питань [4, с. 594]. Тому основним тактичним прийомом, який використовується під час допиту судового експерта, є постановка запитань.

Запитання, як елемент криміналістичної тактики, являє собою словесне звернення у вигляді спонукального висловлення, що сприяє одержанню адекватної відповіді й має пізнавальну цінність [13, с. 21]. У ньому не повідомляється готова думка, а визначається прагнення того, хто

говорить, спонукати співрозмовника (допитуваного) до повідомлення або розвитку думки [15, с. 89-90]. Інформаційна структура запитань, яка використовується у процесі спілкування з судовим експертом, спрямована на стимулювання отримання необхідної інформації від допитуваного, яка йому відома у зв'язку з виконанням ним свої професійних обов'язків – провадженням судової експертизи. У зв'язку з цим вагомим значенням набуває правильність постановки запитань, від якої і залежить отримання необхідної відповіді.

У науковій літературі наводяться різні підходи до визначення змісту запитань під час допиту судового експерта. Деякі вчені вважають, що експерт може бути допитаний щодо його спеціалізації, компетентності, взаємовідносин з особами, заінтересованими у результаті судової експертизи [12, с. 62], тобто щодо питань, які безпосередньо не належать до предмета проведеного ним дослідження. Проте, на наш погляд, ці запитання не відповідають меті проведення такого допиту, а саме: отриманню роз'яснень або доповнень висновку судової експертизи. Отже, й запитання мають бути обмежені предметом проведеної експертизи. Крім того, спеціалізація та компетентність судового експерта мають з'ясовуватись до проведення ним судової експертизи. а під час провадження допиту така інформація фіксується в протоколі для засвідчення особи судового експерта з метою дотримання належної процесуальної форми його здійснення.

Таким чином, запитання, які ставляють судовому експерту, мають відповідати таким основним вимогам: 1) не виходити за межі предмета проведеного ним дослідження; 2) обмежуватись раніше дослідженими обставинами справи (наприклад, при допиті експерта, який проводив судово-психологічну експертизу, йому не можуть бути поставлені запитання, що стосуються відомостей, отриманих ним від особи, стосовно якої ця експертиза здійснювалась [16, с. 239]); 3) не виходити за межі спеціальних знань судового експерта; 4) не мати правового характеру (неприпустимо формулювати питання судовому експерту про те, що скоєно вбивство чи самогубство); 5) мають бути

визначеними, конкретними та по можливості короткими; б) мати логічну й хронологічну послідовність.

Найбільш прийнятними під час проведення допиту судового експерта є запитання у формі прохання. Ця форма найбільш коректна, універсальна й психологічно комфортна у випадках відносного збігу інтересів сторін. Запитання в таких випадках проявляється не в запитальній граматичній будові речення, а безпосередньо у факті бажання отримати інформацію [13, с. 101]. Основною метою застосування запитальної форми висловлення в процесі допиту судового експерта є спрямування розумової діяльності допитуваного у необхідному напрямку, а саме на пояснення певних даних, що наведені у раніше наданому висновку судової експертизи.

У більшості наукових джерел зазначається, що роз'яснення та доповнення висновку судового експерта отримують в усній формі. Проте, вважаємо за доцільне надавати можливість судовому експерту самостійно викласти у протоколі допиту відповіді на питання слідчого, особливо якщо вони потребують дослівних формулювань, які у більшості випадків містять спеціальні терміни і специфічні висловлювання [8, с. 239], а також формули або креслення тощо. Це забезпечить правильний і точний виклад думки експерта і буде додатковою гарантією його незалежності [16, с. 239].

Під час оцінки результатів допиту судового експерта слідчий може дійти таких висновків: а) про відсутність підстав для додаткової або повторної експертизи, якщо всі наявні у нього сумніви і неясності усунені; б) про необхідність призначити додаткову експертизу, якщо прогалини і неясності у висновку експерта не вдалося усунути шляхом допиту; в) про призначення повторної експертизи, якщо допит підтвердив сумніви слідчого у компетентності експерта або в обґрунтованості його висновку. Тому такий допит має важливе гносеологічне значення, що дозволяє забезпечити повноту та всебічність дослідження обставин справи.

Список літератури:

1. *Аверьянова Т. В.* Судебная экспертиза. Курс общей теории / Т. В. Аверьянова. – М. : Норма, 2008. – 480 с.
2. Богославська М. О. Допит експерта слідчим і в суді / М. О. Богославська, Н. І. Клименко // Криміналістичний вісник. – 2010. – № 1 (13). – С. 29–34; *Бондаренко О. О.* Допит експерта у кримінальному судочинстві / О. О. Бондаренко // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – Вип. 2 : Збірник матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 19-20 червня 2002 р.). – Х. : Право / ХНДІ судових експертиз ім. М. С. Бокаріуса, 2002. – С. 151–154; *Великий Д.* Процессуальное значение допроса эксперта / Д. Великий // Российская юстиция. – 2000. – № 9. – С. 46-47; *Лобан И. Е.* Судебно-медицинская деятельность в уголовном судопроизводстве: правовые, организационные и методические аспекты / И. Е. Лобан, Г. И. Заславский, В. Л. Попов. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. – 467 с.; *Криминалистика : учебник для вузов / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская.* – 3-е изд., пераб. и доп. – М. : Норма, 2007. – 944 с.; *Порубов Н. И.* Допрос в советском уголовном судопроизводстве / Н. И. Порубов. – Мн. : Выш. шк., 1973. – 368 с.; *Россинская Е. Р.* Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном, административном и уголовном процессе / Е. Р. Россинская. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Норма, 2009. – 656 с.; *Удалова Л.* Допит експерта: проблеми законодавчого врегулювання / Л. Удалова // Право України. – 2003. – № 2. – С. 111-112; *Щербаковський М. Г.* Призначення та проведення судових експертиз / М. Г. Щербаковський. – Х. : Фактор, 2011. – 400 с.; *Якимов И. Н.* Криминалистика. Руководство по уголовной технике и тактике / И. Н. Якимов. – М. : Изд. НКВД РСФСР, 1925. – 431 с.; *Якимов И. Н.* Допрос : практическое пособие для допрашивающих / И. Н. Якимов, П. П. Михеев. – 2-е изд. просм. и доп. – М. : Изд-во народного комиссариата внутренних дел, 1930. – 84 с.
3. *Еникеев М. И.* Юридическая психология: учебник / М. И. Еникеев. – М. : Проспект, 2010. – 336 с.
4. *Криминалистика : учебник для вузов / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская.* – 3-е изд., пераб. и доп. – М. : Норма, 2007. – 944 с.
5. Кримінально-процесуальний кодекс України. Станом на 17 січня 2012 р. / [упоряд. В. І. Маринів, О. Г. Шило]. – Х. : Право, 2012. – 280 с.
6. *Комарков В. С.* Тактика допроса : учеб. пособие / В. С. Комарков. – Х. : Юрид. ин-т, 1975. – 66 с.
7. *Коновалова В. Е.* Допрос: тактика и психология / В. Е. Коновалова. – Х. : Вид. СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2006. – 176 с.
8. *Порубов Н. И.* Допрос в советском уголовном судопроизводстве / Н. И. Порубов. – Мн. : Выш. шк., 1973. – 368 с.
9. *Порубов Н. И.* Научные основы допроса на предварительном следствии : монография / Н. И. Порубов. – 3-е изд., перераб. – Мн. : Выш. шк., 1978. – 176 с.
10. *Рапинов А. Р.* Судебная психология для следователей / А. Р. Рапинов. – М. : Юрлитинформ, 2001. – 290 с.
11. *Россинская Е. Р.* Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном, административном и уголовном процессе / Е. Р. Россинская. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Норма, 2009. – 656 с.
12. *Ус И. И.* Особенности оценки заключения эксперта / И. И. Ус // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики / ред. кол. : М. Л. Цимбал, В. Ю. Шепітько [та ін.]. – Вип. 8. – Х. : Право, 2008. – С. 57–65.
13. *Фунікова О. В.* Теоретичні основи класифікації запитань у криміналістиці : монографія / О. В. Фунікова ; за ред. В. Ю. Шепітька ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х. : Право, 2008. – 144 с.
14. *Шепітько В. Ю.* Вибрані твори / Избранные труды / Валерій Юрійович Шепітько. – Х. : Видавнича агенція «Апостіль», 2010. – 576 с.

15. *Шепітько В. Ю.* Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) : словарь / В. Ю. Шепітько ; за ред. В. Я. Тація. – Х. : Право, 2001. – 560 с.

16. *Щербаковський М. Г.* Призначення та проведення судових експертиз / М. Г. Щербаковський. – Х. : Фактор, 2011. – 400 с.

17. *Щербаковський М. Г.* Процесуальні та гносеологічні підстави відмови експерта від давання висновку / М. Г. Щербаковський // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : зб. наук. праць / ХНДІ судових експертиз ім. М. С. Бокаріуса ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого / ред. кол. М. Л. Цимбал [та ін.] . – Х. : Право, 2011. – Вип. 11. – С. 217–225.

Демидова Е. Е. О тактике допроса судебного эксперта на досудебном следствии.

Рассмотрены особенности тактики допроса судебного эксперта, а также организации его проведения в ходе досудебного следствия. Сосредоточено внимание на таком тактическом приеме как постановка вопросов.

Ключевые слова: тактика допроса, судебный эксперт, досудебное следствие.

Demidova E. About tactics of interrogation of judicial expert during preliminary investigation.

The peculiarities of tactics of interrogation of judicial expert and its organization during the preliminary investigation are considered in the article. Concentrated attention upon such tactical option as putting questions.

Key words: tactics of interrogation, judicial expert, preliminary investigation.